

בפני: כבוד השופט א' רובינשטיין

המבקשת: פלונית

נגד

המשיבים: פלונים
משיב פורמלי: פלוני

בקשת רשות ערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בתל אביב בתיק ע"מ 1057/03 שניתן ביום 21.6.04 על ידי כבוד השופטת י' שטופמן, בערעור על פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה בתל אביב בתיק תמ"ש 29150/97 שניתן ביום 16.10.03 על ידי כבוד השופט י' גרניט

בשם המבקשת: עו"ד דוד קולקר
בשם המשיבים: עו"ד אריאלה ריטר

החלטה

א. זוהי בקשת רשות ערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בתל אביב (כבוד השופטת י' שטופמן) מיום 21.6.04 בע"מ 1057/03, בו אושר פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה ברמת גן (כבוד השופט גרניט) מיום 16.10.03 בתמ"ש 29150/97. על פניו, בסיפור אנושי עצוב ענייננו.

עיקרי הרקע

ב. המבקשת, כיום בת 59, הגישה ב-1977 תביעת נזיקין לבית משפט השלום ברמלה נגד אחיה, בגין התעללות מינית מסוגים שונים, לרבות אונס, שביצע בה, לטענתה, בהיותה ילדה בין הגילים שמונה עד שמונה עשרה (בשנים 1954-1964 לערך), ונגד אמה, אשר - כנטען - עצמה עיניה מראות את ההתעללות הקשה. כתוצאה ממעשים אלו נגרם למבקשת, לטענתה, נזק נפשי חמור, ונמנעה ממנה האפשרות לגדול ולהתפתח כאדם בריא, וכן נמנעו ממנה חיי משפחה סבירים. לטענת המבקשת, רק בסוף 1996, בהיותה כבת 51, יכלה לחשוף את סיפורה ואת פרטי סבלה בפני אחיה ובני המשפחה. כנטען, הודה האח במעשים, ואף הביע נכונות לפצותה, אך בתנאים שלא יכלה לקבלם. לתביעה צורפה חוות דעת מאת ד"ר חיים היילפרין, פסיכולוג

קליני, על 50 ויותר פגישות טיפול עם המבקשת מאז דצמבר 1995, שבהן - בין השאר - סיפרה על ההתעללות ועל היתר. הנתבעים (המשיבים עתה) טענו להתיישנות, וכן הכחישו את המיוחס להם, ואף הגישו הודעת צד ג' נגד בעלה של המבקשת, בטענה כי אם נגרמו לה נזקים נפשיים - הוא אשר גרם להם תוך אלימות במהלך הנישואין.

פסק דינו של בית משפט השלום

ג. התביעה הועברה לבית המשפט לענייני משפחה במחוז תל אביב, ונדחתה מחמת התיישנות, לא נתקבלה טענת המבקשת כי אף שחלפו (ב-1998) כ-34 שנים מאז חדלו מעשי התקיפה המינית יחל מנין תקופת ההתיישנות רק משעה שהתאפשר לה, מבחינה נפשית, להתמודד עם האירועים נשוא התובענה, לבטאם במלים ולהתעמת עם עושי העוולה. בית המשפט קבע, לאחר שמיעת הראיות, כי המבקשת ידעה וזכרה במשך כל השנים מאז בגרה את המעשים שהיא מייחסת לאחיה, ועל כן אין בידה להיבנות מסעיף 8 לחוק ההתיישנות, התשי"ח-1958, החל על ניזוק אשר נעלמו ממנו "העובדות המהוות את עילת התובענה מסיבות שלא היו תלויות בו, ושאינן בזהירות סבירה לא יכול היה למנוע אותן", ושלגביו מתחילה תקופת ההתיישנות מיום הידיעה. בית המשפט ניתח את היחס בין סעיף זה לבין סעיף 89(2) לפקודת הנזיקין (נוסח חדש), הקובע התיישנות במקרים שבהם נתגלה הנזק באיחור, כתנאי שתובענה הוגשה תוך עשר שנים מיום אירוע הנזק. לשיטת בית המשפט לענייני משפחה, במקרה דנן גם אם נכונה גירסת המבקשת, אין אפשרות להחיל את סעיף 89(2), זאת שכן המבקשת ידעה על הקשר הסיבתי בין המעשים שלטענתה נעשו בה על ידי אחיה ועל הנזק שנגרם לה, לפחות ככל שמדובר בקשיים בקיום יחסי מין עם בעלה ובדיכאון ממנו סבלה בשנת 1986, שעה שפנתה לטיפול פסיכיאטרי בבית החולים אברבנאל. לשיטת בית המשפט, אי חשיפת הדברים על ידי התובעת נבע מחוסר רצונה לפגוע במשפחתה - ולא מן הקושי לחשפם.

ההליך בבית המשפט המחוזי

ה. המבקשת עירערה לבית המשפט המחוזי, בטענה כי ידיעה אובייקטיבית אינה יכולה להיות אמת מידה לקביעת מרוץ ההתיישנות, שכן בעבירות מסוג זה נקלע הקרבן למצב נפשי של אי תגובה, האשמה עצמית וחשש מעימות עם המעוול הכרוך בסיכונים נפשיים, על כן אין די בידיעת הקרבן כדי שיהיה מסוגל לתבוע. לשיטת המערערת, על מירוץ ההתיישנות להתחיל רק ממועד התגבשות הנזק, קרי מעת הכרתה של המתלוננת בהיותה קרבן, הכרה בצורך בריפוי ואפשרות להכריז על כך.

ו. בית המשפט המחוזי (כבוד השופטת שטופמן), דחה את ערעורה של המבקשת, לאחר שבחן את היחס בין הוראות סעיף 8 לחוק ההתישנות להוראות סעיף 89(2) לפקודת הנזיקין, והגיע למסקנה כי העובדות המקימות את עילת התובענה לא נעלמו מעיני המבקשת. אף לשיטת בית המשפט המחוזי, בעקבות חוות הדעת הרפואית-פסיכיאטרית שניתנה במסגרת ההליכים, אין מדובר בהדחקת זכרון אלא בקושי לדבר על חוויות מכאיבות אלו, שכן המבקשת היתה מודעת להתעללותו של אחיה ולנזק שנגרם לה לטענתה כתוצאה מכך. בית המשפט סבר, כי על כל מקרה להיבחן על פי נסיבותיו, ובענייננו אין זה סביר, אף במקרה של טענות קשות כאלה, שהמבקשת המתינה שלושים שנה ופנתה לבית המשפט לאחר תקופה כה ארוכה, תוך קיפוח זכויות המשיב באשר להגנתו האפשרית.

ז. המבקשת סבורה, כי את תקופת ההתישנות יש למנות מן הרגע שבו אזרה כוח נפשי להתמודד עם המעוול, קרי, לשיטתה מ-1996.

דיון

ח. מקרי התעללות מינית בקטינים, ובפרט בקרב בני משפחה ובגילוי עריות, הפכו לצערנו לתופעה מוכרת במקומותינו, ומכל מקום עלו לפני השטח בישראל כבמדינות אחרות בעשורים האחרונים, ובמיוחד בעשור האחרון, והמחוקק ובתי המשפט נדרשים להתמודד עמן. הסוגיות המתעוררות בהקשר זה קשות הן. בעבירות מין, ובפרט בעבירות מין במשפחה, קיימים גורמים פסיכולוגיים - נפשיים וחברתיים - המקשים על קרבן העבירה להתמודד עם האירוע אותו חווה ועם תוצאותיו. קרבנות התקיפה במשפחה עלולים לחשוש מדימוי של אי-לגיטימיות ומדחיה חברתית. מתלווה לכך לעיתים מזומנות החשש מחשיפת בן המשפחה המתעלל, חוסר אמון בבני אדם, ולא אחת - אם בכלל - הוגשה תלונת קרבן העבירה שנים רבות לאחר האירועים. ואכן, הגישה הערכית לנושא צריך שתהא רגישה, נוכח קשיי הקרבנות לפתוח את סגור הלב.

ט. (1) במסגרת הצעות לביטולה או להארכתה של תקופת ההתישנות בפלילים נכתבו, למשל, בידי פרופ' אלי זומר מהפקולטה ללימודי רווחה ובריאות באוניברסיטת חיפה, מסמכים הכוללים נתונים באשר להשהיה רבת שנים בפניות של קרבנות עבירות מין בילדות, בעיקר במשפחה (נייר עמדה "טראומה בגיל הילדות, אבן זכרון וחשיפה מושהית", מאי 1994, וכן מסמך מ-17.6.01). ראו מאמרו של פרופ' זומר, יחד עם שרונה שורצברג, E. Somer & S. Swarcberg "Variables in delayed disclosure of

.child sexual abuse" (2001) American Journal of Orthopsychiatry 71(3) 332
 מסמכים ומחקרים אלה מתארים בהרחבה את ההשגחה בהגשת תלונות בתחומים אלה
 ואת סיבותיה.

(2) על דרך ההדגמה לקשיים בנושא דנא, אזכיר כי בספרות הוצע מודל
 סוציולוגי לתיאור סכסוך משפטי, המציג את שלושת השלבים אשר מובילים
 להתגבשות מחלוקת משפטית ותביעה - Naming, Blaming, Claiming - קריאה בשם,
 הטלת אשם, תביעה. יישומו לעניין עבירות מין עשוי להמחיש את הקושי: קרבנות
 עבירות מין נתקלים בקושי "לקרוא בשם" (Naming), קרי לומר לעצמן כי נפגעו
 מחוויה שחוו. אף אם יתגברו על שלב רגיש זה, עלול הפחד מחשיפת בן המשפחה,
 ובעבירות מין נגד נשים החשש שמא יטענו כנגד המתלוננת כי הביאה על עצמה את
 הצרה, למנוע מהקרבן להגיע לשלב ה-Blaming, הטלת האשם. אך גם אם תושג
 הצלחה בהתמודדות הקרבן וייאספו המשאבים הנפשיים הנדרשים, יהא על הקרבן
 להגיע לשלב השלישי - שלב התביעה (Claiming). בשלב זה מעובדת החוויה הקשה של
 הפגיעה למונחים משפטיים, לעילות ולסעדים, ואף הוא שלב קשה. למודל הסוציולוגי
 ראו: (W. Felstiner, R. Abel and A. Sarat "The Emergence and Transformation
 of Disputes: Naming, Blaming, Claiming" 15 Law & Society. Rev. (1980) 631,
 635-636) - מצוטט אצל ל' בילסקי "אלימות האלם: ההליך המשפטי בין חלוקה
 לקול", עיוני משפט כג 421, 432. דומה, אם נידרש לדגם זה, כי חלק ממשמעם של
 שלבים אלה הוא הצורך בזמן לשם הבשלתם - לעיתים אף זמן ניכר. כיצד לאזן בין
 צורך זה לבין זכויות הצד הנילון (בפלילים) והנתבע (בדין האזרחי) והאינטרסים
 הבסיסיים שביסוד ההתישנות האזרחית ככלל, אשר כפי שציין בית המשפט המחוזי אל
 נכון - שלושה הם (ראו גם דברי ההסבר להצעת חוק ההתישנות, ה"ח תשי"ז, 280,
 283): הקושי של הנתבע לשמור על ראיות והוכחות לאורך ימים, אפשרות של מחילה
 וויתור מצד הקרבן משהושהתה הפניה לערכאות, והצורך בבירור יעיל ומהיר ככל
 האפשר של תביעות? לעקרונות הכלליים של ההתישנות ראו ע"א 158/54 דה בוטון נ'
 בנק המזרחי, פ"ד י' 687 (השופט זילברג), וכן יהודאי, דיני התישנות בישראל, כרך א'
 5-6. כשהמדובר בעבירות מין בקטינים ובמיוחד במשפחה, לפנינו איפוא נושא מורכב
 וקיימת התלבטות באשר לנקודת האיזון הראויה בו.

הדין הפלילי

י. בגבור המודעות בציבור לקשיים הנפשיים והחברתיים הכרוכים באלה, נדרש לכך המחוקק. הוא עשה כן עד כה בתחום הפלילי, שעניינו בראש וראשונה אינטרס הציבור. למישור האזרחי, הכולל בראש וראשונה אינטרס פרטי של פיצוי, עוד נשוב להלן, אך בו נמצאת על האבניים (מאז הקיץ האחרון) הצעת חוק המביאה בחשבון את הנסיבות הקשורות בעבירות מין, היא הצעת חוק ההתיישנות, התשס"ד-2004. סעיף 354 לחוק העונשין, תשל"ז-1977, כנתינתו היום בעקבות תיקון מתשס"ג, קובע כי בעבירות מין - הנמנות בסעיף - שנעברו בקטין "יחל מניין תקופת ההתיישנות ביום שמלאו לו עשרים ושמונה שנים; ואולם אם חלפו עשר שנים מיום ביצוע העבירה - לא יוגש כתב אישום אלא באישור היועץ המשפטי לממשלה". הוראת חוק זו היא פיתוח אחרון, לפי שעה, של מגמה חקיקתית להארכת ההתיישנות בעבירות כאלה, שבראשונה היה המועד לתחילת מרוץ ההתיישנות בהן כבכל עבירה אחרת (בעבירות מסוג פשע, התיישנות של 10 שנים מיום קרות הארוע, לפי סעיף 9(א)(2) לחוק סדר הדין הפלילי (נוסח משולב), התשמ"ב-1982). בשנת תשנ"ו תוקן החוק בהקשר זה (תיקון מס' 47 - ס"ח התשנ"ו, 42), ונקבע שגיל הקטין ממנו יחל מרוץ ההתיישנות הוא 18 (ראו דברי ההסבר בה"ח התשנ"ו, 238; התיקון ראשיתו בהצעת חוק של חברי כנסת). הדבר נומק בדברי ההסבר באופי המיוחד של עבירות מין במשפחה ובמערכת יחסים בין קטין לאחראי עליו, ובהיחלשות הנימוקים לעקרון הכללי של התיישנות כשהמדובר בעבירות מין במשפחה או על ידי אחראי, מקרים שאין מקום לדבר בהם על סליחה או מחילה, שלא כהתיישנות רגילה. בתיקון מתש"ס (תיקון מס' 56 - ס"ח התש"ס 226, 228) נקבע, כי הוראות החוק יחולו גם על מעשה שנעשה לפני אב התש"ן (אוגוסט 1990) אם טרם התישנה העבירה התיישנות רגילה. ולבסוף, בשנת תשס"ג - כאמור - תוקן הסעיף שוב (תיקון מס' 72 - ס"ח התשס"ג 59), אף כאן לפי הצעת חברת כנסת (מאור), ותחילת מרוץ ההתיישנות נקבעה ליום שמלאו לקטין 28 שנה. הניסיון כנמסר לאורך השנים מאז 1996 לא הניב תיקים רבים (עד ראשית 2002 כ-4 תיקים לשנה), אך היה בו מסר חברתי וחינוכי ראוי; ובכל זאת, עד ראשית 2002 דווח במשרד המשפטים על 19 הרשעות שנדונו לפי החקיקה מ-1996.

יא. בדברי ההסבר לתיקון האחרון (ה"ח התשס"ג, 1), צויין כדלקמן:

"בחוק העונשין (תיקון מס' 47), התשנ"ו-1996 (ס"ח התשנ"ו, עמ' 42) (להלן: תיקון 47), הוארכה תקופת ההתיישנות בעבירות מין שנעברו בקטין על ידי בן משפחתו או האחראי עליו; מטרת התיקון היתה לאפשר

העמדה לדין פלילי גם באותם מקרים שבהם קרבנות העבירה חושפים את העבירות שבוצעו בהם שנים לאחר שבגרו. בשל אופיין המיוחד של עבירות מין במשפחה או במערכת יחסים שבין קטין לבין האחראי עליו, מוגשות תלונות על ידי נפגעי העבירה, לאחר חלוף שנים מיום ביצוע העבירה, לאחר תהליך של התנתקות מהורה או מהאחראי שפגע בהם. תיקון 47 קבע, שתקופת ההתיישנות בת עשר השנים הקבועה לעבירות אלו לפי סעיף 9 לחוק סדר הדין הפלילי (נוסח משולב), התשמ"ב-1982, תחל ביום שבגר הקטין והגיע לגיל 18.

בשנים שחלפו מאז התיקון התברר שהתקופה שנקבעה קצרה מידי; נפגעי עבירה רבים מסוגלים לחשוף את העבירות רק לאחר שחלפו יותר מעשר שנים מיום הגיעם לגיל 18. לפיכך, מוצע להאריך את תקופת ההתיישנות ולקבוע שההתיישנות בת עשר השנים תחל רק ביום שבו הגיע נפגע העבירה לגיל 28 (תיקון סעיף 354(א) כמוצע בפסקה (1)). בהיותו קטין גם עבירת מין שבוצעה בנפגע העבירה בשנות העשרים שלו, לא יידרש חיזוק לעדות יחידה באשר לעבירה האחרונה".

יב. לא למותר לציין, כי בנסיבות התיק נשוא ענייננו לא ניתן היה לכאורה להגיע לכתב אישום פלילי אף אילו חלה ההתיישנות המוארכת מתשס"ג. אך כמובן עסקינן בתיק אזרחי, והתכלית העומדת בבסיס הדין האזרחי שונה מזו שבדין הפלילי. כאמור, ההתיישנות האזרחית עניינה בראשונה זכותו הפרטית של התובע, בעוד ההתיישנות הפלילית עניינה בראשונה אינטרס הציבור. נגזרת מכך כמובן התייחסות שונה גם לדין ההתיישנות.

הדין האזרחי

יג. נפנה נא לדין האזרחי: חוק ההתיישנות, תשי"ח-1958 (להלן: החוק), קובע בסעיף 6 כי "תקופת ההתיישנות מתחילה ביום שבו נולדה עילת התובענה". זהו הכלל, אך כדרך כלל, לכלל יש גם חריג: סעיף 8 לחוק קובע את החריג, ולפיו במקרה שנעלמו מן התובע מסיבות שלא היו תלויות בו ושאר בזהירות סבירה לא יכול היה למנען, העובדות שביסוד עילת התביעה - יחל מירוץ ההתיישנות משנודעו לו עובדות אלה. מהן "העובדות המהוות את עילת התובענה" לפי הסעיף? בפסיקה נקבע, כי "כל עובדה החיונית כדי לבסס את עילת התביעה, שבלי ידיעתה ואיזכורה לא ניתן להגיש תובענה ולא כל שכן לא ניתן להצליח בה, נכללת בין העובדות המהוות את עילת התובענה כמובן סעיף 8 לחוק". ע"א 244/81 מאיר פתאל נ' קופת חולים של ההסתדרות

הכללית, פ"ד לח(3) 673, 684 (השופט בך, שהיה במיעוט באשר לתוצאה הקונקרטיית בתיק). כך באשר לעובדות.

יד. בתחום הנזיקין, שאלה נוספת לפנינו - מתי נולדת עילת התובענה בנזיקין, לצורך כך עלינו לפנות לסעיף 89 לפקודת הנזיקין (נוסח חדש), הקובע כדלקמן:

"לעניין תקופת התיישנות בתובענות על עוולות - 'היום שנולדה עילת התובענה' הוא אחד מאלה: ...

(2) מקום שעילת התובענה היא נזק שנגרם על ידי מעשה או מחדל - היום שבו אירע אותו נזק; לא נתגלה הנזק ביום שאירע - היום שבו נתגלה הנזק, אלא שבמקרה אחרון זה תתיישן התובענה אם לא הוגשה תוך עשר שנים מיום אירוע הנזק".

טו. בתי המשפט נדרשו לשאלה, האם סעיף זה הוא סעיף עצמאי, העומד ברשות עצמו לצורך דיני הנזיקין, או שמא בא אך להשלים את חוק ההתיישנות ככל שהדבר נוגע לתביעות בנזיקין. נפסקה הלכה, כי אין הסעיף קובע תקופות התיישנות עצמאיות, אלא בא להשלים את הוראות חוק ההתיישנות, קרי - נקבע בו מתי נולדה עילת התובענה ביחס לעילות הנזיקין; ראו גם יהודאי דיני ההתיישנות בישראל כרך ב' (עמ' 148-151, סעיפים 132-135). "הסדר ההתיישנות בנזיקין מורכב משתי מערכות דינים המשלימות זו את זו. ההסדר הכללי מצוי בחוק ההתיישנות, התשי"ח-1958, שאליו מצטרף ההסדר הספציפי לדיני הנזיקין כפי שהוא מוצא את ביטויו בסעיף 89 לפקודת הנזיקין (נוסח חדש)" (ע"א 34/95 גבעון נ' ד"ר ברמה, פ"ד נ(4) 462-466, 467 (השופט אור)). נקבע בפסיקה, כי שני ההסדרים חיים זה לצד זה, והם בעלי תחולה מצטברת (ע"א 4114/96 המאירי נ' הכשרת הישוב, פ"ד נב(1) 857, 865 (השופט גולדברג)). ראו גם דעות השופטים בע"א 148/89 שיכון עובדים נ' עזבון בליבאום, פ"ד מט(5) 488.

טז. גילוי העובדות שיש בו להשעות את מירוץ ההתיישנות נוגע - כאמור - לאלה המשכללות את עילת התובענה. כשעילת התובענה היא נזק (כאמור בסעיף 89(2) לפקודה) מותנה שיכלול העילה בקיומו של נזק ובקשר סיבתי בין הנזק לבין המעשה או המחדל. סעיף 8 לחוק כולל, אם כן, גם גילוי מאוחר של יסוד הקשר הסיבתי (ע"א 244/81 פתאל נ' קופת חולים של ההסתדרות הכללית, פ"ד לח(3) 679, 683-685; ע"א 4114/96 אבידור המאירי נ' הכשרת הישוב חברה לביטוח הנזכר, עמ' 863-864). ולעניין גילוי יסוד הנזק, נאמר בע"א 165/83 בוכריס נ' דיור לעולה, פ"ד לח(4) 554, 559 (השופט - כתארו אז - ברק), כי:

“אין תקופת התיישנות מתחילה לרוץ כל עוד לא נתגלה הנזק. אך משנתגלה הנזק, שוב אין להמתין לגיבושו השלם במלוא היקפו. עם זאת ... אין להחמיר עם הניזוק יתר על המידה. לא די בהתגלות נזק כלשהו, כדי שתקופת התיישנות תחל במרוצה. התגלות הנזק תחל את התיישנות, אם הניזוק, כאדם סביר, היה בנסיבות העניין כולו מגיש תביעה בגינו”.

יז. בעבירות מין עסקינן; ברובם המכריע של המקרים עילת התביעה היא עוולת התקיפה, אשר אינה דורשת הוכחת נזק לשם התגבשותה, ודי במודעות הקרבן למעשה ההתעללות. עם זאת, מצויה בצריך עיון השאלה כיצד לנהוג במקרה בו יוכח כי הקרבן הדחיק את האירועים המכאיבים עד כדי כך שלא זכר את התקיימותם, והאם אפשר לומר כי עילת התביעה התגבשה אך בעת שבקרבן התעוררו הזכרונות לכדי תמונה כוללת באשר לאירוע, אם על ידי טיפול פסיכולוגי ואם בדרך אחרת.

יח. מתבקש איזון, איזון בין ההבנה - ואף האהדה - האנושית למקרי התעללות מינית אם יוכחו, לבין הצורך לקבוע רף, ויהא במידה רבה שרירותי ככל קביעת מועד סטטוטורי, לגבי מספר השנים שבהן תוארך ההתיישנות. והרי כמו במשפט הפלילי, מצא גם הדין האזרחי דרך להשעיית ההתיישנות בגבולות ידועים.

יט. (1) ואכן, מערכת החקיקה במשרד המשפטים מתלבטת בכך לאורך שנים, תוך בדיקת המשפט המשווה. מטבע הדברים, מחד גיסא ניצבים קשיי הקרבנות בהעלאת התלונות כפי שתוארו לעיל; מאידך גיסא, עומדת שאלת הגנתו של הנתבע והקושי הכרוך בהצגת הראיות וההתמודדות ההוגנת עמן כעבור עשרות שנים לא מעטות. במשפט המשווה נמצאו הסדרי התיישנות מוארכים במספר שנים לאחר הבגרות או לאחר הגילוי המושהה (המועד שבו הקרבן מגלה או סביר שהיה עליו לגלות את הנזק). האיזונים המתבקשים משתקפים בגישה שננקטה בהצעת חוק ההתיישנות, התשס"ד-2004 (ה"ח הממשלה, תשס"ד, 610), שגם הזכיר בא כוח המבקשת. מוצע בה לקצר את תקופת ההתיישנות הכללית משבע לארבע שנים (פרט למקרקעין) (סעיף 3), ודבר זה משקף במידה רבה את רוח ההצעה (ראו דברי שר המשפטים ' לפיד בהצגת החוק לקריאה ראשונה בכנסת, ט"ז באב תשס"ד - 3.8.04). ואולם, השעיית מירון ההתיישנות תבוא, בין השאר (סעיף 12(1)) אם "התובע לא ידע ולא היה עליו לדעת, עובדה מהעובדות המהוות את עילת תביעתו, החיונית להגשת התובענה". עובדות חיוניות בין השאר הן (שם, ס"ק (א)) "...זהותו של הנתבע, המעשה

של הנתבע שהוא נושא התביעה, הפגיעה בתובע שהיא נושא התביעה, וקיומה של זיקה סיבתית עובדתית בין המעשה לבין הפגיעה האמורים".

(2) בדברי ההסבר נאמר, כי "מבחן הגילוי (המאוחר - א"ר) הוא מבחן אובייקטיבי, היינו רק כאשר קיימת אי ידיעה העומדת במבחני סבירות, יתאפשר השימוש בעילת ההשעיה ... במטרה למנוע הרחבה לא מוצדקת של השימוש בעילת ההשעיה מדגישה ההוראה כי כלל הגילוי יחול רק על עובדות החיוניות להגשת התובענה". בהצעת החוק מוצע ביטול סעיף 89 לפקודת הנזיקין, תוך כלל גילוי רחב לכל התביעות.

(3) כך נקבעה בהצעה (סעיף 21) תקרה להתישנות, שהיא 25 שנים - תוך קיצור בנושאים ספציפיים - מיום מעשהו של הנתבע שהוא נושא התביעה, וכאמור בדברי הסבר, מטרת הדבר היא להביא ל"מידה גבוהה של ודאות" ו"לאזן בין הצורך לאפשר לתובע, שתקופת ההתישנות של תביעתו טרם חלפה, לממש את זכותו, לבין הצורך להגן על נתבעים בכוח מפני ההכבדה והעלויות הכרוכים בחשיפה ארוכה לסיכונים של תביעה משפטית".

(4) ועם זאת, לעניין עבירות מין, מבקשת הצעת החוק לקבוע איזון מיוחד, מעבר להשעיית מירון ההתישנות שתוארה לעיל. בסעיף 26 להצעה נאמר "בתביעה אזרחית שתובענה בשלה הוגשה לפי הוראות סעיף 77 לחוק בתי המשפט (נוסח משולב), התשמ"ד-1984, נגד אדם שהורשע בעבירה מן העבירות המנויות בסעיף 354 (א)(1) ו-(2) לחוק העונשין, תשל"ז-1977, שנעברה בקטיין, לא תישמע טענת ההתישנות". בדברי ההסבר נאמר, כי המדובר ב"תביעה ייחודית מבחינת דין ההתישנות, במקרים רבים מדובר בתביעה שנחשפה שנים רבות אחרי המעשה נושא התביעה, וזאת בשל סיבות שונות: לעיתים, מדובר בגילוי מאוחר של העובדות המהוות את עילת התביעה (גילוי מאוחר של הנזק, או של הקשר הסיבתי בין הפגיעה לנזק); ... לחץ או איום ... מקרים שבהם נמנעת החשיפה בשל סיבות פסיכולוגיות או סוציולוגיות שונות (בושה, לחץ משפחתי וכד') ... במקרים רבים יוכל התובע להעזר בעילות ההשעיה הקבועות בסעיף 12 המוצע ... אך קיימים מקרים כאשר גם עילות אלה לא יאפשרו התחשבות בתובע (למשל, כאשר המניעה מהגשת התובענה נבעה מבושה) ... ועל כן מוצע לקבוע הסדר מיוחד". ואולם, כיוון שאין בכך "לבטל את אינטרס הנתבע בכוח מבחינת טעמי ההתישנות, באשר יש לזכור כי אין לדעת אם עשה את המעשה העוולתי המיוחס לו". לפיכך, "מוצע כי במקרים שבהם הורשע הנתבע בעבירה כאמור, יוכל התובע להתגבר על טענת התישנות כאשר ברור ברמה גבוהה של

ודאות כי הנתבע עשה את המעשים המיוחסים לו, שכן הורשע בדיון הפלילי". עינינו הרואות, כי השעיה בלא הגבלת זמן של טענת ההתיישנות מותנית לפי המוצע בהרשעה פלילית, והדעת נותנת כי מילא כאן תפקיד הפן הראייתי, כדי שיתאפשר משפט צדק אזרחי כשהמדובר במעשים משכבר. מקרים אחרים עשויים לבוא בגדרה של ההשעיה כמתואר לעיל. הצעת החוק עברה קריאה ראשונה בכנסת ביום ט"ז באב תשמ"ד (3.8.84), אך אף אילו נתקבלה כנתינתה, התנאי האמור באשר להרשעה פלילית לא התקיים בענייננו.

התיישנות בדין העברי

כ. (1) אומר דברים קצרים על ההתיישנות במשפט העברי, שגישתו הבסיסית תומכת ב"דרך פתוחה". בעיקרון, בדין העברי אין התיישנות גורמת לביטול הזכות ואף אינה מונעת היוקקות בית הדין לתביעה (א' שוחטמן, סדר הדין לאור מקורות המשפט העברי תקנות הדיון ופסיקת בתי הדין הרבניים בישראל, עמ' 178). זו לשונו של שולחן ערוך (חושן משפט, סימן צ"ח סעיף א'): "סדר גביית החוב כך הוא: כשהמלווה מוציא שטר חוב מקויים, אומרים ללווה: שלם. אפילו שהה כמה שנים ולא תבעו, אין אומרים מחל לו כיוון ששהה כל כך שנים ולא תבעו...". ועם זאת (שם, סעיף ב'): "צריך לעשות הדין דרישה וחקירה בשטרות ישנים שמוציאים אותם, למה לא תבעו עד עתה, אם יראה לו צד רמאות, כדי להוציא הדין לאמיתו". עם זאת, פרשנות שניתנה לדין זה בראשונים ובאחרונים פיתחה אפשרויות - שאמנם לא התקבלו על הכל - של שימוש לשם קביעת התיישנות במקורות משפטיים כמו תקנה, מנהג, או הנחת מחילה מצד הנתבע; (ראו המקורות המובאים על ידי שוחטמן שם, וכן מ' אלון, "התיישנות במשפט העברי", הפרקליט י"ד (תשי"ח), 179, המאוזכר שם). ואכן אלון (המשפט העברי, תולדותיו, מקורותיו, עקרונותיו, 110-113), מתאר התפתחות הלכתית שחיפשה דרכים ליישן תביעות כשהיה הדבר הוגן, למשל דברי הרא"ש החוקר ודורש לגבי שטרות ישנים שהוגשו לפירעון "למה שמרו זה ימים רבים", שו"ת הרא"ש כלל פ"ה, י'; דברי הרא"ש מצוטטים במקומות שונים. לימים אף נקבעה בתקנות מסוימות כמו פנקס מדינת ליטא שמאזכר אלון שם, תקופת התיישנות; ראו גם ציון אילוז "לא תעשו עוול במשפט - דין מרומה, השתהות ושינוי", פרשת השבוע, 163, אחרי מות קדושים, תשס"ד, משרד המשפטים (א' הכהן ומ' ויגודה, עורכים), המתאר את האיזונים שבין המשפט הישראלי הכללי למשפט העברי, האיזונים שבין דין ההתיישנות המקובל יותר במשפט הכללי, לבין דין השיהוי המקובל יותר במשפט העברי, והמיצוע האפשרי ביניהם. ראו גם דברי השופט טירקל בע"א 1254/99 המאירי נ' הכשרת הישוב, פ"ד נד(2) 535, 558, והמקורות המצוטטים שם.

(2) בערעור מלפני כיובל שנים נדרש השופט זילברג לעניין ההתיישנות וראה בה "מוסד עתיק יומין אשר קנה לו שביתה בצורה זו או אחרת בשיטות המשפט של כל העמים וכל התקופות", וטעמיו על פי מקורות המשפט העברי - בין השאר - הקושי לנתבע לשמור זמן רב מדי על הראיות (משנה בבא בתרא ק"ע, ע"ב), וכן ריח המחילה שיש בחלוף הזמן ללא תביעה (בבלי כתובות ק"ד, ע"א). ראו ע"א 158/54 דה בוטון נ' בנק המזרחי הנזכר, פ"ד י' 687, 695.

(3) כפי שמתאר המחבר אלון, המשפט העברי, שם (עמ' 112-113), כשהוגשה הצעת חוק ההתיישנות (ה"ח תשי"ז, 280), אשר כשלעצמה אינה נדרשת למשפט העברי, תאמה העמדה שבה את גישת הדין העברי במובן זה שההתיישנות נקבעה כפרוצדורלית בלבד, ולא כמהותית המבטלת את הזכות. הדבר נותר על כנו בחוק שהתקבל, אך הוסרה ההוראה שבהצעת החוק בדבר העדר מקום לטענת התיישנות עם הודאת הנתבע, כך שעל פי החוק, כפי שנתקבל, יכול הנתבע להודות ועם זאת לטעון להתיישנות.

(4) ראו גם דברי ח"כ ז' ורהפטיג בהצעת חוק ההתיישנות לקריאה ראשונה בכנסת, המדגיש כי במשפט העברי קיימת התיישנות ויכול שתהא סובייקטיבית, של מחילה, ויכול שתהא על פי תקנה לטובת הציבור, ויכול שתהא פרוצדורלית גרידא (מובא אצל נ' רקובר, המשפט העברי בחקיקת הכנסת, כרך א', 442-445). אף הרב א' שיינפלד, נזיקין, חוק לישראל בעריכת נ' רקובר, 340-342, מתאר את המצב ההלכתי הבסיסי של הזכות העומדת קבע ואינה מתיישנת - מזה, אל מול הדרכים לחריגה הימנו - מזה.

(5) סיכום עדכני של גישת המשפט העברי לסוגיה זו מצוי במאמרו של הרב ד"ר רצון ערוסי, "התיישנות בחוק ובהלכה", תחומין כ"א (תשס"א), 422, בו נדרש לכלל ההלכתי של אפשרות גביה לעולם, ועם זאת לאותם מקרים שבהם מוכרת התיישנות בהלכה, וכדבריו: "ניתן לתבוע חוב גם באיחור של שנים רבות. רק כשיש נסיבות מיוחדות, שיש אומדנא חזקה שהבעל חוב מחל, תביעתו המאוחרת לא תתקבל" (עמ' 428). המחבר עומד על הגישה הזהירה כלפי תביעות מיושנות ועל דרכי החקירה והדרישה לגביהן. לשיטתו - שאינה שיטתו בלבד - לא אחת יש פגם בטענת ההתיישנות (שם, 424-425, 430-431); אין מקום לדעתו ליתן תוקף לחוק שהוא מנוגד להלכה, ומכל מקום את טענת המנהג - מנהג המדינה, המובאת כבסיס להכרה בהתיישנות, יש לבדוק בכל מקרה היטב.

(6) לפנינו איפוא פרשנים שונים. יש המדקדקים יותר בדין העברי הבסיסי של אי התיישנות כעיקרון, ויש המבקשים לחברו לנסיבות הזמן ולמקום ולגזור קיומה של התיישנות. ואולם, גם לדידם של הראשונים זמן רב מדי החולף עלול להיות גורם לנעילת דלת בפני תביעה. דברים אלה כולם יכולים להוות השראה להארכת התיישנות במקרים המתאימים של עבירות המין גם בדין הישראלי, כפי שכבר נעשה בפלילים ואולי ייעשה כמוצע, לאחר הרשעה פלילית, גם בדין האזרחי.

מן הכלל אל הפרט

כא. בעברנו מן הכלל אל הפרט, חוששני כי בסופו של יום, אין בידי המשפט המצוי - הדין כנתינתו - ולוא גם בפרשנות במבט רחב, כדי להושיע את המבקשת, ולעניין זה צדקו הערכאות הקודמות בהכרעותיהן. שני בתי המשפט קבעו כעניין שבועבדה כי המבקשת היתה מודעת במשך השנים לטענות המפורטות בתביעתה. אין מנוס בנסיבות המשפטיות ממיקוד המועד הרלבנטי במועד המודעות, שכממצא עובדתי מפורט על ידי בית המשפט לענייני משפחה, כפי שנתקבל גם על דעת בית המשפט המחוזי, נקבע שנים רבות אחורנית, ולמצער מ-1986. אין מקרה זה יכול איפוא להתגבר, וכמובן איני קובע מסמרות באשר לעובדות הנטענות בתביעה גופן, על חלוף הזמן - ובענייננו תביעה שעניינה השנים 1954-1964. ועוד, אפילו נתקבלה הצעת החוק החדשה כנתינתה, אין בענייננו הרשעה פלילית, ולפיכך תורת העדר התיישנות אזרחית לא היתה חלה. ככל שנהפוך בכך, אין מקום להתערב בקביעותיהן של הערכאות הקודמות, ולא אוכל איפוא להעתר לבקשה.

ניתנה היום, כ' בחשוון תשס"ה (4.11.2004).

ש ו פ ט